

Садыкулов З.С., Утуров Э.З., Элтинде к.Э.

**1956-ЖЫЛЫ ФРУНЗЕ Ш. (БИШКЕК) ӨТКӨН КЫРГЫЗ ЭЛИНИН
ЭТНОГЕНЕЗИНИН ТАРЫХЫНА АРНАЛГАН ИЛИМИЙ-ПРАКТИКАЛЫК
КОНФЕРЕНЦИЯНЫН ТАРЫХЫЙ ЖАНА САЯСИЙ МААНИСИ**

Садыкулов З.С., Утуров Э.З., Элтинде к.Э.

**В 1956 ГОДУ В Г.ФРУНЗЕ (БИШКЕК) ИСТОРИЧЕСКОЕ И ПОЛИТИЧЕСКОЕ
ЗНАЧЕНИЕ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ, ПОСВЯЩЕННОЙ
ИСТОРИИ ПРОШЛОГО КЫРГЫЗСКОГО ЭТНОГЕНЕЗИСА**

Sadykulov Z.S., Uturov E.Z., Eltinde K.E.

**IN 1956 IN THE CITY OF FRUNZE (BISHKEK) THE HISTORICAL AND POLITICAL
SIGNIFICANCE OF THE SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
DEDICATED TO THE HISTORY OF THE PAST KYRGYZ ETHNOGENESIS**

УДК. 314.15: 305.5 (574)

Аннотация. Аталган макала кыргыз элинин этногенезине жана этникалык тарыхына арналган эл аралык конференциянын өтүшүнүн маңызы эмнеде жаткандыгына анализ жүргүзүүдө турат. Фрунзе шаарында өткөрүлгөн этногенезге арналган илимий конференциянын тарыхый мааниси абдан чоң болгон. Анткени, кыргыз этнонимин изилдөө иштери дал ошол конференциядан башталган. Андагы 3 топко бөлүнгөн окумуштуу-изилдөөчүлөрдүн кайчылаш пикири азыркы илимде дагы өз актуалдуулугун жоготкон жок. Автохтондуу, көчүп келүү процесси жана ассимиляциялык жолдун изилдениши азыркы Кыргызстан тарыхындагы орчундуу маселелердин изилдениши теманын актуалдуулугун шарттайт.

Негизги сөдөр. Этногенез, этимология, Сактар, Гунндар, кыргыздар

Аннотация. Данная статья отражает суть международной конференции посвященной этногенезу и этнической истории кыргызов. Научная конференция, посвященная этногенезу, состоявшаяся во Фрунзе, имела большое историческое значение. Ведь именно на той конференции началось изучение кыргызского этнонима. Противоречивое мнение ученых-исследователей, разделенных на 3 группы, не утратило своей актуальности и в современной науке. Изучение автохтонного, миграционного процесса и пути ассимиляции, изучение важных вопросов истории современного Кыргызстана делает тему актуальной.

Ключевые слова: Этногенез, этимология, Саки, Гунны, кыргызы

Annotation. This article reflects the essence of the international conference dedicated to the ethnogenesis and ethnic history of the Kyrgyz. The scientific conference on ethnogenesis, held in Frunze, was of great historical significance. After all, it was at that conference that the study of the Kyrgyz ethnonym began. After all, it was at that conference that the study of the Kyrgyz ethnonym began. The contradictory opinion of research scientists, divided into 3 groups, has not lost its relevance in modern science. The study of the autochthonous, migration process and the path of assimilation, the study of important issues in the history of modern Kyrgyzstan makes the topic relevant.

Key words: Ethnogenesis, etymology, Saki, Huns, Kyrgyz.

Аталган сессия 1953-1955 жылдары Кыргызстанда жүргүзүлгөн комплекстүү археологиялык-этнографиялык экспедиция өз ишин аяктагандан кийин чакырылат.

Археологиялык изилдөөлөр өз кезегинде А.Н. Бернштам тарабынан иштелип чыккан, тарыхый археологиялык эстеликтерди системалаштыруу маселесин тактоо жана бекемдөө иретинде жаңы материалдарды көтөрүп чыкты.

Улуу окумуштуу илимий ишмердигинин алгачкы этабынан тартып эле кыргыздардын этногенезине көйгөйлөрү өмүрүнү акырына чейинки кызыктырган иштерден болгон. Ошол эле ал бул процестин бардык татаалдыгын жана узактыгын

белгилеп, Борбордук Азиядагы түрк тилдүү элдердин этникалык тегинин талашсыз жалпылыгын белгилеп келген.

Бул чоң көйгөйдүн бир бөлүгү катары А.Н. Бернштам кыргыз элинин ата тегинин келип чыгыш суроосун да караган. Окумуштуу азыркы кыргыздардын Теңир-Тоодо түзүлүшүнүн негизги өзөгүн Теңир-Тоого бир нече этапта – бүтүндөй байыркы жана орто кылым мезгилинде Энесайдан көчүп келишкен кыргыздар түзгөн деп эсептейт.

Биринчи топ Орто-Азияга б.з.ч.1 к. -7 б.з.ч.Талас өрөөнүнө гундардын курамында келишкен. Кийинки топ Теңир-Тоого б.з. 6-8 кылымдарда түрк каганаттарынын доорунда кирген. Алардын массалык көчүп келүүлөрү 9-10 кылымдарда, андан кийин кара-кытай жана монголдордун доорунда болгон.

А.Н. Бернштамдын ою боюнча кыргыз элинин түзүлүшү 16 кылымда аяктаган. Өздөрүнүн узак тарыхында алар Теңир-Тоонун байыркы тургундарынын көптөгөн маданий жетишкендиктерин өздөштүрүп, андан ары өнүктүрүп өз кезегинде Чыгыш өлкөлөрүнүн жалпы маданиятына салыпм кошушкан.

Теңир–Тоонун мекендеген азыркы кыргыздардын түзүлүшүнүн негизги өзөгүн Энесай кыргыздарынын уруулары түзгөн - деп белгилейт окумуштуу. Сессия, улуу аалым А. Бернштамдын кыргыздардын азыркы мекенине көп этаптуу көчүп келген деген теориясын негизги багыт катары карманышкан.

Кыргыз элинин тегини арналып чакырылган илимий конференция биринчи кезекте саясий багытты алдыңкы жана орчундуу орунга койгондугунда жатат.

1950 жылдардан кийинки СССР менен Кытай Эл республикасынын ортосундагы пикир келишпестик, өгөчө маоистик улутчул агымдын СССРдин (Орто Азия дана Чыгыш Сибирь аймактарына) аймактык биримдигине каршы кара өзгөй саясаты, мындай илимий конференциянын зарылдыгын алып чыгат.

Советтик Орто-Азия жана Түштүк Сибир аймактарынын байыртадан эле азыркы орто Азияда жашап жатышкан жергиликтүү элдердин, алмустактан бери эле өз Мекени экендигин бир гана кыргыз элинин кылым карыткан тарыхы чекит койо алмак. Азыркы Орто Азияда туруктап жашап жаткан бир дагы боордош элдин тарыхы далилдей албайт болучу.

1953 жылдан тарта Кыргызстанда Кыргыз археологиялык-этнографиялык экспедиция өз ишин баштайт, негизги максат болуп, кыргыздардын тегин (*этногенезин*) жана маданиятынын башатын, жаралышын (*культурогенезин*) изилдөө болуп саналган.

Чыгаан окумуштуу бул багыттагы археологиялык изилдөөлөрүн 1933 жылдары баштаган, аны атайын археологиялык изилдөөлөрдү жүргүзүү боюнча Кыргызстандын Талас, Чүй өрөөндөрүн жана түштүк Казахстандын райондорун изилдөөгө жөнөтөт.

1936-1956- жылдар аралыгында (1937 жана 1942-2943-жж. кошпогондо) А. Н.Бернштам, Борбордук Тянь-Шань. Алай, Памир, ошондой эле Жетисуу, Фергана жана Сыр-дарыяга чейинки эбегейсиз аймакты өз изилдөө иштерине камтыйт.

Улуу окумуштуу уюштурган экспедицияларды жөн эле санасак ал басып өткөн: Жетисуу багытында (1938-1940жж), Тянь-Шань багытында (1944-1946 жана 1949жыл), Түштүк Казакстан(1947-1949жж), Памир-Алай (1947-1948жж), Памир-Фергана (1950-1952жж) жодун канчалык узактыгынын күбөсү боло алат.

1950 жылы чыгаан аалым А. Н. Бернштам оорулу бутуна карабастан, деңиз деңгээлинен 3000 м ашык бийиктиктеги тоолордо, жетүүгө кыйын болгон жерлердеги байыркы аска беттериндеги сүрөттөр сакталып калган Саймалы-Ташка көтөрүлүп чыгат.

50-чү жылдардын башында илимпоз бир нече трагедиялуу жылдарды башынан өткөргөн, анын эң бир маанилүү эмгектеринин бири – “олуттуу каталарды камтыган” деп таанылган ”гундардын тарыхы “ китеби катуу сынга алынган.

А.Н. Фетисов 1891-ж. Кочкор өрөөнүндө археологиялык изилдөөлөрдү жүргүзгөн. Анда чыккан табылгалар жана жергиликтүү калкатан алынган буюмдар Санкт-Петербургдагы Эрмитажга алынып келинген.

А.Н.Бернштамдын изилдөө жыйынтыгына караганда, убагында А.Н.Фетисов тапкан буюмдар XII кылымга таандык экендигин билдирген. Ушуга байланыштуу салыштыруу аркылуу А.Н. Бернштам төмөндөгүдөй жыйынтыкка келген: Каралган буюмдар сюжеттик

жана композициялык жактан бир тектүү . Кочкордон табылган буюмдар Енесайлык кыргыздардын XI кылымда Енисейлик кыргыздардын Теңир-Тоого тарап мезгилинен ажайып үлүлөрү эсептелинет.

Окумуштуунун гунндардын тарыхтагы ролун баса белгилеп койгондугу үчүн аны “баскынчыл жоортулдардын жактоочусу” деп атап, аны “пантүркчүлдүк” менен айыпташат, тил илими боюнча И.В. Сталиндин эмгектерине карама каршы ал Н.Я. Маррдын чыгармачылык мурасындагы бардык пайдалуу нерселерди сактап калууга чакырган.

Саясаттын илимий чөйрөгө мындай орой кийлигишүүсү көптөгөн илимпоздорду бул маанилүү маселени изилдөөдөн чочутуп койгон. Натыйжада, Борбордук – Азия элдеринин тарыхынын бул эмгекте коюлган көптөгөн орчундуу маселелери азыркы учурга чейин актуалдуу бойдон калууда. Улуу, чыгаан окумуштуунун эмгеги биз үчүн баа жеткиз экендиги талашсыз, бирок кече өтүгүн майрык баскан сындоочулар А. Н. Бернштамды ар тараптан айыпташып, куугунтукка алышып, окумуштуу сабак берүүдөн, экспедициялык иштерден, өз окуучуларына ээ болуу укугунан четтетилет.

Өзгөчө ошол мезгилдеги КСРСинин 1-катчысы Т.Усубалиев Енисей кыргыздары менен Теңир-Тоолук кыргыздардын эч кандай байланышы жок, А.Н. Бернштамдын көз карашын сынга алган.

Окумуштуу 1956 жылы гана “жылуулук” мезгилинин жел аргысынан кере дем алууга мүмкүнчүлүгү жетет, бирок баштан өткөргөн турмушу анын ден соолугун, өмүрүн бир кыйла эле кыскартып койгон.

1956 жылдын жайында оор сырκοого кабылган А.Н. Бернштам Алай жана Памир тоолоруна экспедицияга жөнөп, бир кыйла маанилүү иштерди аткарат. Ушул жылдын ноябрь айында Фрунзеге кыргыз элинин этногенезине байланышкан илимий конференцияга катышууга келет, анткени бул маселе окумуштуунун изилдөөлөрүндөгү негизги орунду ээлеген көйгөйлөрдөн болгон жана: “*Сложения тюркоязычного населения Средней Азии и происхождение киргизского народа*” деген темада негизги баяндоочу болуп чыгат.

Сессиянын жыйынтыгы мурдатан илимий чөйрөдө жазылып, айтылып жүргөн кыргыз элинин этногенезинин тегерегиндеги эки негизги илимий багытты жалпылаган үчүнчү илимий божомолду сунуштап жана колдоп чыкты.

Биринчи багыт, орус академиги Г. Ф. Миллердин (1705-1783-жж.) “История Сибири” (Сибир тарыхы) деген эмгегинде жазылган, кыргыз эли Теңир-Тоого Энесайдын жогорку тарабынан (Миң – Өзөн ойдуңунан) көчүп (миграция) келген деген пикири.

Бул божомолду азыркыга чейин колдоп келгендер бар, жана бул божомолдун беркилерге караганда туура экендигине акыркы кездеги изилдөөлөр жана макаладагы негизги ой да ушул багыттын тууралыгына бурулмачы.

Булардын пикири боюнча “Кыргыз” этноними б.з.ч. I миң жылдыктын экинчи жарымында пайда болуп, IX-Хкк. Борбордук Азияда, Энесайдан Байкал, Алтайга чейин кеңири таркаган, кийинчерээк кыргыздар Теңир-Тоо тарапка көчүп, XVI к. биротоло калыптанган элге айланган.

Экинчиси, XIX к. бири-бирине көз каранды эмес (*кантип эле деген күмөн ойду жаратпай да койбойт, эки окумуштуунуку балким дал келет беле, ал эми үч чыгаан окумуштуунун бир теоричояны айтышы да, советтик саясаттын жел аргысы болсо керек дейм. Улуу окумуштуу Н.Я. Бичуринге бул жерде сөз жок...*) илимпоздор Ч. Валиханов, Н.Я. Бичурин, Н.А. Аристов “кыргыздар эч жактан көчүп келген эмес, байыртадан эле Теңир-Тоодо жашаган уруулардын негизинде калыптанган” деген пикирди айтышкан.

Үчүнчү божомол, азыркы илимий чөйрөдө кеңири таркаган ал 1956 жылы ноябрда, Фрунзе шаарында өткөн кыргыз элинин этногенези боюнча бүткүл союздук илимий-практикалык конференцияда иштелип чыккан.

СССР Илимдер академиясынын, Кыргыз ССР илимдер академиясынын , союздук республикалардын көрүнүктүү илимпоздорунун пикир алмашуусунун натыйжасында төмөндөгүдөй бүтүм чыгарылган: “*Кыргыз эли, анын маданияты ... жок эле дегенде эки*

этностук - Борбордук Азия жана жергиликтүү Орто Азиялык компоненттердин байланышынын негизинде келип чыккан”.

Макаладагы көтөрүлүүчү маселе кыргыз элинин келип чыгыш теги жана алардын азыркы жашап жаткан Ала-Тоо койнунда эл катары калыптанышы тууралуу чыгаан окумуштуулардын илимий изилдөөлөрүн сынга алуу эмес. Негизги көйгөй 1956 жылы Фрунзе (азыркы Бишкек) шаарында өткөн илимий конференциянын өтүшү, андагы кабыл алынган үчүнчү илимий жобонун тегерегиндеги суроодо турат.

Коммунисттик идеологияга сугарылган жана анын негизги жетекчилик багытынан чыга албаган тарых илими, тарыхчылар, илипоздор ошол мезгилдердеги жалпы мамлекеттин саясий кызыкчылыктарынын куралына айланган. Эгемендүүлүктүн шарапатында эркин ой жүгүртүү, сын көз менен кароо, мурунку кеткен каталарга көңүл буруу жана аларды тарыхтын так далилдери менен өз ордуна коюу фазыйфасы бышып жетилгендир. Бүгүнкү күндөгү айрым окуу китептеринде Совет бийлигин дагы деле жактап мактап, өз дүйнө таанымына жараша маданиятын, тиричилигин, мамлекетүүлүк идеясын, көз карандысыздыгын жогору коюп, ал үчүн тынымсыз күрөш жүргүзүп келишкен элдерди көнүмүш адат боюнча *“жапайылар”, “баскынчылар”, “эзүүчүлөр”* маданиятты, чарбачылыкты, социалдык-экономикалык өнүгүүлөрдү бүлдүрүп же керек болсо токтотуп койгон деген көз караштан чыга албай келаткандар дагы деле бар.

Кыргыздын алгачкы тарыхчысы Осмоналы Сыдыков: *Өзбек жана башка элдер, кыргыздар силер “кырк кыздан” жана иттен (көбүк деп да айтылат) жаралгансыңар деген сөздөрүнөн кийин, эл кыдырып кыргыздын тарыхын изилдөөгө алдым”* деп жазып жатат.

Өкүнүчтүүсү бул болбогон кептин дагы болсо окуу китептеринде кездешип жатышында турат маселе. Санжыра кеп урук- уруулар, элдердин ортосундагы, биринен бирин жогоруу коюу, өз уруусун даңазалоо же бир урук-урууну кемсинтүү иретинде уламадан уланып келе берген.

Мындай чала сабат санжырачылардын кыска, бучук ойлоруна кыргыз урууларынын ичиндеги эң чоң уруулардын катарына кирген, керек болсо ысымдары башка урууларга караганда алда канча мурда тарыхта (*кыргыз урууларын бири болгон Азык уруусу – байыркы “Аз” уруусу (азы, асы, асык, азык), “Саяк” – сак, же сак уруу бирикмесине кирген апасияк (апсияк-апсаяк- саяк)* кездешкен уруулардын кабылышы, санжыра айтымдарын тарыхый чындык менен айкалыштыруу маселесин жаратат.

Санжыра боюнча бул эки чоң урууну Тагай бийдин (*үлүш бөлүштүрүп жаткан мезгилинде*) баласы Карачоро менен ээрчип келишкен эки жетим баладардан таркашкан деген санжыраны, кыргыз санжырасын окуган адам болсо ырастап бере алат.

Мындай көрүнүш албэтте, санжырачыларыбыздын тарыхты билбегендигинин жана ооздон-оозго өтүп келген санжыра кептердин чаташууларынын кесепетинен болгон чыгар деп ишенебиз, аны талдап тактоо алдыдагы иштер.

Эми макаладагы негизги маселеге көңүл буралы, адегенде эле бизде мындай суроолор жаралат:

1. *Эмне себептен улам бул конференцияны өткөзүү зарылдыгы келип чыкты болду экен?*

2. *Кандай себептен улам конференция кыргыз элинин келип чыгыш тегине байланыштуу болуп жатат?*

3. *Чынап эле кыргыз элинин келип чыгыш тарыхын тактап берели деген ырайымдуулук жаралдыбы?*

4. *Муну өткөрүүнүн чындап эле зарылдыгы бар беле?*

5. *Эмнеге боордош казак, өзбек, таджик элдеринин тегине арналбады?*

6. *Эмнеден улам конференция, окумуштуу А. Н. Бернштамдын эмгектерин негиз кылып алды?*

7. *Эмнеге улуу окумуштуу А.Н. Бернштам ооруп жатканына карабастан археологиялык экспедицияга аттанды экен?*

8. *Балким, улуу окумуштуунун иштеринен ар кандай кыйкымдарды таап, анын окумуштуулук даражасына шек туудурган Сталиндик каралоолордон, өзүн актап чыгуунун эң ыңгайлуу учуру экенин түшүндүбү?*

9. Же окумуштууга жогортодон көрсөтмө берилдиби?

Мына ушуга окшогон түмөн ойлор конференциянын кандайдыр бир илимий нуктан да башка сыры жаткандыгына окурманды күмөнсүндүрөт, бирок ушул кезге чейин бул конференцияга терең баа берип кайра талдоо жүргүзүү ниетин билдирген окумуштуулар чыга берген жок.

Демек бул жерде илимий изилдөөлөрдөн сырткаары кандайдыр бир саясый да маселелердин кызыкчылыгы тургандай сезилет, маселени ушул өңүттөн карап көрөлү. 1953 жылы Сталин дүйнөдөн өткөндөн кийин АКШ жана башка европа өлкөлөрүнүн лидердери СССР мамлекетинин жетекчилигинде бир катар группировкалардын ортосунда күрөш башталат, анткени советтик партиялык жеткечиликте Сталинге теңдеш лидер жок, ошондуктан дүйнөлүк коммунисттик кыймылдын лидерлиги Кытай эл республикасынын лидери Мао Цзедунга өтөт, бул деген эки ири коммунисттик державалардын ортосундагы конфликтке алып келет деп ойлошкон.

1950 жылдардан кийин эле Кытай мамлекети Мао Цзедундун жана анын мураскор башкаруучу лидерлеринин эрки менен – Советтер союзуна, социалисттик өлкөлөргө жана дүйнөгө улам барган сайын кастыгы арткан күчкө айлана баштайт.

Маоистик программа көп жылдардан бери өлкөнүн калкына системалуу түрдө Кытайдын мурда Улуу держава экендигин, жаңы доордун (*социалисттик*) келиши менен, кытай өзүнүн көптөгөн ээликтеринен ажырап калгандыгын туюндуруп келишет.

Ошол учурлардагы басылмалардан чыгарылган карталарда жана атластарда Кытайдын “*мурунку*” аймактары катары Корея, Лаос, Вьетнам, Бирма, Непал жана бир катар түштүк-чыгыш Азия өлкөлөрү белгиленип көрсөтүлөт.

Улутчулдукка делөөрүгөн Пекиндин жетекчилиги аймактык дооматтарын Индия, Монголия жана Советтер Союзуна да арта баштайт. Советтер Союзу Кытай империясына таандык жерлерди “*басып алган*” деген жалган, ыппас ыкмаларды колдонуулар менен кытай элинин аң-сезимин бурмалап киришет.

Муну менен эле токтоп калбастан маоистер Кытайдын түндүк-батыш чек арасы Балхаш көлү аркылуу өтүп, Казахстандын, Кыргызстандын, Өзбекстандын, Тажикстандын кеңири аймактары Кытайга таандык катары түшүрүлгөн карталар менен мекетеп окуучуларын окутуп, алардын аң-сезимдерин ууландырып башташат.

Айрым бир тарыхый эмгектерде манжур-циндик династиянын күч алып турган мезгилинде анын батыш чек аралары Балхаш көлү болуп, анын чыгыш жана түштүк аймактарында “*Кытайдын улуттук азчылыгын*” түзгөн (кыргыз, казак ж.б. улуттар) элдер жашашкан, ошондуктан Кытайдын “*тарыхый*” ээликтери катары каралган аймактардын тизмесин түзү зарылдыгын ачык эле жазып чыгышат. Ал аймакка бүтүндөй Кыргызстандын да аймагы кирген.

Көп убактардан бери эле маоистер Советтер союзуна болгон аймактык дооматтарын чагылдырган жалпы эсептери маалымат каражаттарына байма-бай басылып келет. Алардын эсеби боюнча бул 1,5 миллион квадрат километрди түзөт, ага Ыраакы Чыгыш, Казахстан жана Орто Азия жерлери кирген

Акыркы жылдары Кыргызстандын чек ара райондорунда мамлекеттик чек араны бузуу акциялары маоистердин карапайым малчыларды – короо койлору, үйүр топоздору менен чек арадан өтүп (*өз ээликтери*) кетүүгө шыкактоолорунун аркасында болуп жатты.

Чек ара мыйзамын бузуучулар ачыктан эле мурда Кытайга таандык болгон аймактарды кайтарып берүүнү талап кылышкан. Кытайдын маалымат каражаттары барган сайын Советтик пропаганданы кеңейтип, Советтер Союзунун тышкы саясатына көө жаап башташат. Ошол мезгилдерде Кытайдын борбордук жана провинциялык басылмалары барган сайын СССРге карша жалган жалаа жапкан материалдарды тез-тез чыгарып турушкан.

Өзгөчө кытайдын белгилүү эле окумуштуу тарыхчылары ар тараптуу бурмалаган эмгектери менен тарых илиминин мыйзамдуу эрежелеринен (*далилдер*) тайып, улутчулдук көз карашка баса жамынып алышты.

Акыркы мезгилдерде айрым кытай тарыхчылары Советтик Чыгыш республикаларына болгон маоистердин аймактык дооматтарынын “*конкреттүү*” тизмесин

түзүүгө өтүшөт. Алсак, “**Лиши яньцзю**” журналынын беттерине “*биздин Балхаш көлүбүз*”, “*биздин Тэмурту (Ысык-Көл) көлүбүз*”, “*биздин дарыябыз Чу*” деген сөздөр көп кездеше баштайт. Кытай эл республикасынын пропагандасы жана айрым бир кытай тарыхчылары акыркы убактарда Советтик Памирге өзгөчү көңүл бурушууда.

Бул аймак, Чжен Шинин “**Лиши яньцзю**” журналынын беттерине жарыялаган макаласында, “*Синьцзяндын батыш бөлүгү*” кылымдар бою Кытайдын аймагы болуп келген деген эсептейт.

Орто Азия элдеринин Россия империясынын курамына киришин кытай пропагандисти Си Да минтип жазат, “*Россиянын агрессивдүү күчтөрү биздин мамлекеттин аймагына, Чу дарыясынын алабына жана Тэмурту (Ысык-Көл) көлүнө чейин басып киришти*”. Си Да албетте, эч кандай шилтеме кылбастан “*орустардын мындай аракеттери биздин кыргыз элинин катуу каршылыгын жаратты*” деп сүрөттөйт.

Кытай тарыхчылары Цинь империясынын Памирде жашаган, башкача айтканда “*Улуу Кытай улутунун чоң үй бүлөөсүнүн бир мүчөсү*” катары эсептеген кыргыздар менен менен болгон өз ара мамилелерин катуу идеалдаштырышат. Чындыгында, манчжур-кытай аскер бөлүктөрү мезгил-мезгили менен кыргыздардын жерлерине каракчылык, баскынчыл жоортулдарын жасап турушкандыктарын эске алгылары келишпейт.

Кыргыз элинин тагдыры бүгүн Борбордук Азия жана Орто Азия элдеринин маоистик фальсификаторлордун көнүлүнүн объектиси болуп калган окуяларга тигил же бул жагынан байланыштуу болгондуктан, Кыргыз элинин тарыхынын айрым маселелерин атайын карап чыгуу зарылдыгы пайда болот.

Бул, дагы бир жолу Кытайдын тарых илиминин Советтер Союзуна карата таза эмес пропагандалык максаттарда колдонууга аракет кылып жаткандыгын айгинелейт. Кытай менен чектешкен көп улуттуу Кыргызстандын кеңири коомчулугу, Бээжиндин шовинисттеринин жана гегемонистеринин Советтер Союзуна карата абсурддук аймактык дооматтары үчүн “*аргументтерди*” табуу максатында Борбордук жана Орто Азия элдеринин, анын ичинде Кыргызстан элдеринин тарыхын одоно бурмалап жаткан экскурсияларына кайдыгер карабайт. Куру дооматтарын коюп Улуу Хань династиясынын империялык өкүмзарлыгын бетке кармашып, бул аймактар “*биздин ээлик*” деген жалган дооматтарын бир гана кылым карыткан кыргыз элинин тарыхы ооздуктай алмак.

Мына ошондуктан Советтер Союзу менен КНРдын ортосундагы бул талаш аймактарда эзелтеден эле азыркы Кыргызстандын калкын түзгөн кыргыз элинин тарыхына кайрылуу менен гана далилдөөгө мүмкүн болуучу.

Мындай саясий кырдаал курчуп турган кезде Административдик-буйрукчул системадагы партиялык жетекчилик, советтик окумуштууларга атайын көрсөтмө бериши мүмкүн беле деген суроо туулат. Албетте, бул сессия илимий багытты көздөөдөн мурда саясий багытты алдыңкы, негизги катарга койгондугу көрүнүп турат.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР:

1. Бартольд В.В. Кыргыздар. [Текст] / В.В.Бартольд //Тарыхый очерк // Кыргыздар. 2-Т. - Б.: 1993. - 126-184-66.
2. Бернштам А.Н. Историческое прошлое киргизского народа [Текст] / А.Н.Бернштам. – Фрунзе: 1942.
3. Бернштам А.Н. Археология [Текст]: Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы боюнча тандалган чыгармалар / А.Н.Бернштам. - I-II Т. - Б.: 1997-1998.
4. Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена [Текст] / Н.Я.Бичурин. - Т.1-3. – М., -Л.: 1950-1953. – Т.1. -1950, -379 с., Т.2. – 1950. – 332 с.; Т.3. – 1953. – 327 с.
5. Бутанаев В.Я. Киргизско-хакассие этнокультурные связи [Текст] / В.Я.Бутанаев // Историко культурные связи народов Южной Сибири. – Абакан: 1988.
6. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в 5-ти томах [Текст] / Ч.Ч.Валиханов // Отв. Ред. А.Х.Маргулан . – Алма-Ата: Гл. Ред. Каз. Сов. энциклопедии, 1984-1985. – Т.1. – 1984. – 431 с.

7. Георги, Иоганн Готлиб. Описание всех обитающих в Российском государстве народов: их житейских обрядов, обыкновений, одежд, жилищ, упражнений, забав, вероисповеданий и других достопамятностей [Текст]: часть вторая, о народах татарского племени / И.Г.Георги. – СПб.: 1799. – в 4 т. – 2 том.
8. Грум-Гржимайло Г.Е. Западная Монголия и Урянхайский край [Текст] / Г.Е. Грум-Гржимайло // Т.2. Исторический очерк этих стран в связи с историей Средней-Азии. – Л.: 1926.
9. Джамгерчинов Б.Д. Значение и задачи изучения проблемы этногенеза.